

Sociálny antropológ Radan Haluzík

Muž na stope podnikateľského baroka

PO CELOM SVETE OBJAVUJE
A SKÚMA FENOMÉN
„PODNIKATEĽSKÉHO BAROKA“
A ROZPRÁVA PRÍBEHY ĽUDÍ, KTORÍ
PRE SVOJ SEN PREKRAČUJÚ
HRANICE. ŠTÁTU, ZÁKONA, ZDRAVIA
ČI SVOJICH MOŽNOSTÍ. SOCIÁLNY
ANTROPOLÓG RADAN HALUZÍK.

Cestujete po svete a zberate zážitky, rozhovory a fotografie pre svoj projekt o domoch „bohatých chudobných“. Často v tých domoch i bývate. Kde naposledy?

V lete som bol napríklad v moldavskom cigánskom mestečku, v úchvatnom obrovskom dome, skoro kaštieli. Bol nádherný... ale prázdný. Tak mi ho požičali celý. Majitelia, rómski manželia, bývali v menšom dome vedľa, boli to skvelí spoločníci a rozprávači, zamiloval som si ich rozprávanie a hlavné životné energiu. Už ku koncu komunizmu mali družstevnú manufaktúru na výrobu pánskej bielizne, po páde režimu obchodovali postupne s čínskym riadom, s obliečkami, so závesmi, s obrusmi po celom bývalom Sovietskom zväze. Zbohatli a postavili trojposchodové paláce pre svojich štyroch synov. Ale ako-tak funguje iba jeden.

Ako to?

Zle prepočítali náklady na stavbu. A kto mohol tušiť, že všetky ich ekonomicke toky postupne vyschnú? Bol som pri tom, keď si pozvali remeselníkov, aby jeden z tých vyše dvadsať rokov rozostavaných palácov sprevádzkovali, aby zaviedli vodu, dokončili elektrinu, kuchyňu a vonkajšie dlažby, ale remeselníci to odhadli ešte na ďalšie „dva kufre peňazi“ – teda

200-tisíc dolárov! A na to už nemajú. Obchody nejdú ako prv, rodičia sú starí, jeden zo synov chorý. Ostatní sú s rodinami za biznisom vo svete a snažia sa zarobiť, aby svoje domy mohli jedného dňa dorobiť. A podobne to (ne)funguje vo väčšine palácov v tejto vilovej štvrti snov.

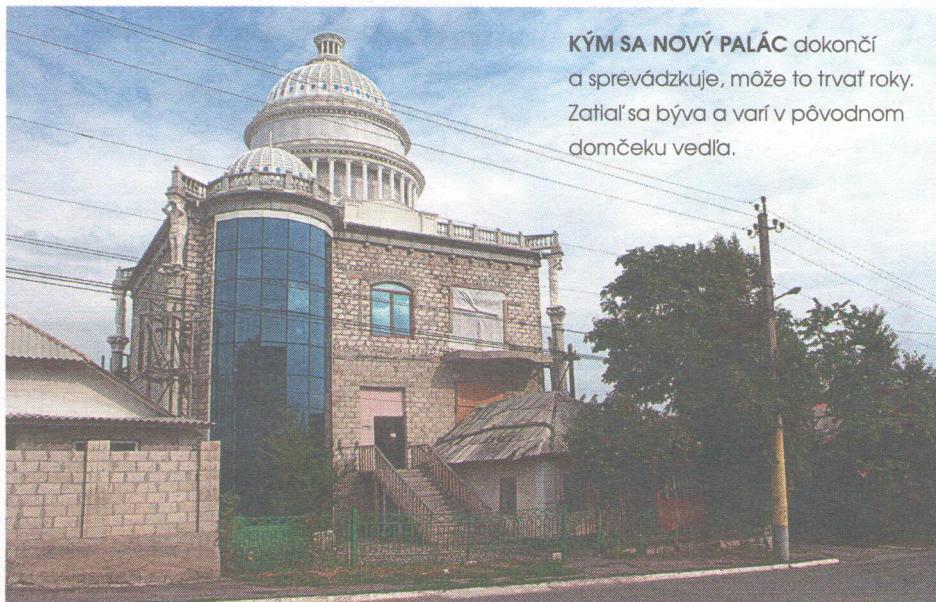
V akom zmysle?

Trebárs v dome, kde som býval, je fantastické schodisko, celé poskladané z malicích drevených dielikov, intarzií, ako šachovnica, skrátka skvost. Ale výškovo nesedí, v jednom mieste musí byť dokonca vyrezaný otvor, aby tam človek prešiel a nerozbil si hlavu. Tie schody sú tiež o dosť strmšie, než by mali byť, niekedy aj o dva-tri centimetre vyššie, než je štandard. Každý je iný, naozaj zle sa po tom chodilo.

Prepáčte, že sa smejem. Ale pripomína mi to Pata a Mata. Tieto absurdity sú sprievodným znakom mnohých takýchto stavieb, ktoré som videl. Vznikajú na kolene, bez architekta. Niekoľko si staviteľ sám podomácky nakreslí projekt, ale ovela častejšie sa stavia bez projektu. Môj kamarát z Čečenska hovorí: „Architekti sú darmožráci!“ On si podobu svojho vysnívaného „baráka“ načrtol na vrecúško od desiatej, pá-

ANTROPOLÓG RADAN HALUZÍK

skúma domy, ktoré sú odrazom pruží nášho globalizovaného sveta.

MAJITELIA KĽADÚ DÔRAZ NA REPREZENTÁCIU, a tak veľký priestor domov zaberajú spoločenské miestnosti na úkor súkromných izieb. (Dom v Moldavsku.)

krát na to pozrel, potom to vyhodil a odvtedy stavia. Napodiv mu to ešte nespädlo na hlavu.

Z čoho ten postoj pramení?

Tí ľudia berú modernitu ako popustenie zvieracej kazajky tradičie a šancu na slobodu. Dom to má vyjadriť: „Toto som JA, a tak ďaleko som došiel!“ Chcú byť architektmi svojho sna, noveho života, čo je pozitívne, no v prípade stavby nepraktické.

Takže ako to stavanie vyzerá?

Väčšina ľudí urobí čo najväčšiu jamu, potom sa tam postaví, zavolá si murárov, rozhadzuje rukami a tvorí dom. Ale za rovnakých podmienok by to u nás dopadlo podobne. U nás tých nedokončených a neobývaných stavieb nie je toľko len vďaka tomu, že úrady nevydajú stavebné povolenie ani dom neskolaďujú, kým nemáte projekt. A kde je projekt, až tam je možný nejaký rozpočet, čo vedie k určitej racionalite.

Vráťme sa k vašim moldavským priateľom a ich domu. Čo ešte v ňom bolo pre podobné stavby typické?

Napríklad predposledné poschodie tvorila „reprezentačná miestnosť“ s jedálňou. Vyleštený stôl, krásny nábytok,

krištáľové lustre, drahé koberce. Ale odkiaľ sa tam bude nosiť jedlo, keď sú tie schody také strmé a kuchyňa je v susednom dome?! A kto sa bude pri tom stole vlastne schádztať? Moldavskí Rómovia spolu pri stole nejedia, jedia tak rôzne, ako kto postupne príde, v kuchyni. Takže táto jedáleň je absurdná. Ale krásna. Mal som celý ten nabľýskaný palác pre seba, v spálni na prvom poschodí som spal v parádnej posteli ako pán. Ale bol som asi najviac špinavý vo svojom živote.

Ako to?

V dome nebola kúpelňa. Bolo horúco, stále som bol zaprášený a spotený. Mohol som sa ísť umyť do domčeka rodičov, ale to len občas, bolo by mi trápne im tam stále chodiť. A záchod som mal krásny, ale suchý a vzadu na dvore.

Vnímajú svoju situáciu ako prehru?

Kdež. Dom funguje ako prestížny objekt a oni sú naň svojím spôsobom pyšní. Takýchto domov som videl po celom svete veľa a hovoril s mnohými rodinami. Niekedy bývajú o kúsok ďalej v nejakej letnej kuchyni, inokedy rodiny gastarbeiterov zostávajú v cudzine a do svojich domov prichádzajú len na leto, inde sa zase krčia v jednej miestnosti, ktorú vykúria »

„**TÍTO ĽUDIA** chcú byť sami architektmi svojho sna. Inšpiráciou sú im paláce miestnej historickej aristokracie aj veľkých svetových impérií. Tu v Moldavsku sám washingtonský Kapitol.“

a udržiavajú obyvateľnú, ale málokoho števe, že to nie je úplne tak, ako si predstavovali. Zmienka pred kolegami, pred konkurenciou, klientmi, to všetko zvyšuje ich prestíž a sociálny kapitál.

A nie je to len ilúzia?

Myslím si, že nie, má to dosah. Ak budete mať v práci paní upratovačku napríklad z Ukrajiny a ona vám ukáže fotky takého domu, nebudeste na ňu pozerať trochu inak? Priznajte si, že áno. A z fotiek ani z jednej náhodnej návštavy takého domu nespoznáte, ako to v skutočnosti je. Z pohľadu reprezentácie tie domy svoju očakávanú funkciu vlastne plnia.

Potemkinovský luxus?

Áno. Ale čo v dnešnej konzumnej spoločnosti nie je potemkinovský luxus? Ľudia majú chaty v horách a domy pri mori, kam nechodia, psy s rodokmeňom, ktoré nemajú čas ani „vyvencie“... Domy, ktoré študujem, vedia ohromiť. A dojem je mocnou zbraňou. A sú to najupratanejšie domy, vonia to tam. Hostitelia vám prinesú kávu, naservírujú pohostenie, všetko je nabľýskané. Až kedže vás tam nechajú bývať ako mňa, pochopíte, že to nie je tak, ako sa na prvý pohľad zdá.

Ako sa stane, že vás ľudia pozvú, aby ste u nich bývali?

Ako študent antropológie som v 90. rokoch cestoval po Kaukaze a Balkáne a robil vojnové reportáže a neskôr aj antropologický výskum etnických konfliktov. Bol som do značnej miery odkázaný na to, až ma niekto pozve domov prespať, najest sa a hlavne, že mi bude rozprávať o tom, čo sa deje. Postupne som sa naučil „byť dobrým hostom“.

Čo si pod pojmom novozbohatlíci, alebo ako niekedy hovoríte, „bohatí chudobní“, predstaví?

Je to znak určitej éry a identity ľudí, ktorí boli donedávna chudobní, zrazu relatívne zbohatli a chcú ukázať svetu, aký veľký kus cesty prešli a že sú noví, lepší, moderní. Nevedia však, ako sa bohatstvo „ukazuje“, mali len svoje sny, ktoré sú skôr inšpirované americkými televíznymi seriálmi a historickými filmami o aristokracii než skutočnosťou. „Nouveau riche“, novozbohatlíci z 90. rokov, si naozaj všade po svete stavali domy s vežičkami, vedľ to poznáme od nás, napoly ako odraz ľudovej architektúry, napoly americký sen.

Kde všade sú?

Bol som presvedčený, že podnikateľský barok je výhradne postsocialistický fenomén, ale stavby, ktoré nesú podobné znaky, som našiel aj v Indonézii, v Afganistane, na Srí Lanke, v Latinskej Amerike, v Afrike, skrátka všade. Odrážajú nielen 90. roky, ale aj neskoršie obdobie, podľa toho, kedy tadiaľ prechádzala globalizačná vlna, ktorá priniesla zbohatnutie určitej časti dovtedy chudobného lokálneho obyvateľstva. Ako antropológa ma práve toto zaujíma, ako súčasť dnešného príbehu našej planéty, príbehu globalizácie. Peniaze na tejto planéte sú, ale len keď si človek siahne na veľké globálne toky. A za tým sa musí ísť tam, kadiaľ tečú. A tak tito ľudia kvôli svojmu snu musia často prekročiť hranice, a to v zmysle geografickom alebo morálnom. Musia sa vyrátať buď zo svojho prostredia, odísť daleko a stať sa gastarbeitermi, alebo zo slúšnej spoločnosti, a pustiť sa na pôdu organizovaného zločinu. Ide často o ľudí na odľahlom vidieku daleko od civilizácie alebo o marginalizované etnické skupiny, ako sú napríklad Rómovia alebo v Latinskej Amerike Indiáni. Narodili sa napríklad do

„NAJPRV SOM TROCHU lapal po dychu, ale postupne sa mi to začalo páčiť. Testujem tú estetiku na sebe,“ hovorí Haluzík.

hlinených chatrčí, náhle zbohatli a začali stavať dom. A dali doň všetky svoje peniaze.

A dom rovno čo najväčší. Možno aby vyrovnali „mindrák“ hlinenej chatrče?

Nemám rád slovo „mindrák“. Ako niekto, kto išiel s - ako vy hovoríte „mindrákom“ paneláku - študovať na Stanford alebo do Londýna, viem, že nie je jednoduché ani naplniť očakávania a výzvy nového prostredia, ani hneď pochopíť, o čom to nové prostredie vlastne je. Všetci si to predsa z 90. rokov pamätáme! Vnímam to ako snahu selfmademana sa s tou zmenou vyrovnáť. Hovorím tomu emancipačná architektúra. „Prešiel som kus cesty, pozerajte, toto je môj dom - toto som teraz ja.“

Je nejaký typický spoločný znak tých stavieb, či už ich stavia mafíán, poctivý podnikavec alebo gastarbeiter? Veľmi časté je napríklad rozkročenie tejto emancipačnej architektúry medzi tradíciami a modernitou: zvonku samý tradičný ornament, odkazy na palace historických feudálov aj ľudovú architektúru - zvnútra luxus moderných západných

kuchýň, kúpeľní, plazmových televízii a garáží s bavorákmi a mercedesmi. Typické sú tiež naddimenzované spoločné priestory domu, aby sa dalo pozvať čo najviac hostí a ukázať, ako „si tu my žijeme“. Naopak, pre jednotlivých členov rodiny nezostávajú žiadne alebo len zdieľané individuálne priestory. V túžbe po výdobytkoch Západu sa zabudlo na západného „ducha“, ktorého tvorí aj individualizácia, súkromie, sebarozvoj a miesto pre záľuby a koníčky.

Stretli ste niekedy niekoho, komu sa jeho sen naozaj splnil? Najbližšie k tomu je asi môj kamarát z ostrovčeka pri Bali. Živí sa rôznymi službami v cestovnom ruchu a robí stavebný dozor niekoľkých projektov.

A ako vyzeral jeho sen?

Začal pred časom pracovať na projekte stavby deviatich luxusných turistických vil v tvare raje zvanej manta. Turistický biznis na ostrove je založený na tom, že sa tu dá potápať medzi mantami a on ich dobre pozná, pretože pôsobil ako potápačský inštruktor. Miluje ich, a to sa odrazilo aj v jeho sне o vlastnom bývaní.

Podľa fotografie to vyzerá ako manta s odťatými plutvami. Áno, tie „krídla“ nedokončil, pretože by musel odkúpiť susedné pozemky. Ale je rozumný a neurobí to, radšej investuje do vnútorného vybavenia domu, aby bol funkčný. V tom dome od začiatku býva.

Teda trochu optimizmu na záver?

Jeho dom „bez krídel“ ma ním napĺňa. Žijeme v dobe veľkých globálnych nebezpečenstiev a záladností, ale aj veľkých výziev a nádejí. Tú vidím aj pri domoch. Môže to dopadnúť podobne ako v mojom rodnom Valašsku alebo na slovenskom vidieku, kde ľudia v 60. - 80. rokoch prešli z drevených chalúpok do murovaných vil: keď domy plne neosídli a nesprevádzkuje generácia ich staviteľov, dovedú to do konca ich detí. ■